

MEHMED ÂTİF EFENDİ,
Kuyucaklızâde
(ö. 1847)

Osmanlı kadısı,
matematik ve astronomi âlimi.

Nazilli'nin Kuyucak nahiyesinden gelen bir ulemâ ailesine mensup olup babasının adı Abdurrahman, dedesinin adı Veliiyyüddin'dir. *Mecelle* şârihi Kuyucaklızâde Âtîf'in büyükbabası olan Mehmed Âtîf'in ilk dönem hayatı ve tahsili hakkında bilgi yoktur. 1823'te İzmir, daha sonra Şam kadılığına getirildi ve arkasından kendisine bilâd-i hamse (İstanbul, Edirne, Şam, Mısır ve Filibe), Mekke ve İstanbul pâyeleri verildi. 1846'da fiilî İstanbul kadılığına tayin edildi. Bu görevini sürdürürken vefat etti; kabri Eğrikapı civarındadır.

Geleneksel medrese eğitimi alan Mehmed Âtîf gençliğinden itibaren riyâzî ilimlere özel bir ilgi duymuş ve kendini bu alanda yetiştirerek II. Mahmud döneminin yenileşme hareketine matematik ve astronomi çerçevesinde katkıda bulunmaya çalışmıştır. Ancak mensup olduğu ilmi geleneği tamamen terketmeyerek -çalışmalarında modern astronomi ve matematikteki gelişmeleri yer yer dikkate almakla beraber- büyük oranda klasik geleneğe bağlı kalmış, hatta "Frenk" dediği Avrupalı ilim adamlarına karşı olumsuz bir tavır takınmıştır. Onun bu tavrını büyük ölçüde çalışmalarına yansıttığı ve Batılılar'ın ortaya koyduğu birçok yeniliğin İslâm âlimlerinin eserlerinde mevcut olduğunu iddia ettiği görülür. Frenkler'in her şeyi sahiplenme psikolojisi içine girdiklerini vurgulayan Mehmed Âtîf bunu söylerken aslında kendi döneminin, özellikle mühendishânenin başhocası Seyyid Ali Paşa'nın da içinde bulunduğu bir grubun görüşünü dile getirmiştir. Kendi öz kaynaklarına güveni tam olan Mehmed Âtîf, öncelikle klasik İslâm matematik ve astronomisine ait eserlere ulaşmaya çalışmış, bu arada kütüphanelerde bulduklarının birçoğunu istinsah etmiştir. Bilhassa Mustafa Sıdkı ile öğrencisi Şekerzâde Feyzullah Sermed'in eserlerine önem verdiği anlaşılan Mehmed Âtîf bir bakıma onların eskıyla yeniyi beraberce ele alan çizgilerini sürdürmüş, hatta eserlerinde eskıyla yeninin sentezini yapmaya çalışmıştır.

Eserleri. 1. *Nihâyetü'l-elbâb fî terci-meti Hulâsati'l-hisâb*. XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı medreselerinde ders ki-

tabı olarak okutulan Bahâeddin el-Âmilî'nin *Hulâşatü'l-hisâb*'ının tercüme ve şerhidir. Öğrencilere geniş ölçüde yararlı olacağı düşünülen bu çalışma II. Mahmud'un isteği üzerine 1242 (1826-27) yılında kaleme alınmış, bilhassa şerh kısmında Batı Avrupa matematiğine ait bazı yeni bilgilere de yer verilmiştir. Ayrıca zikredilen kitap ve müellif isimlerinden, Osmanlı kültür muhitinde kullanılmakta olan klasik Yunan ve İslâm matematik eserlerinden de faydalanıldığı anlaşılmaktadır. Bu özellikleriyle kitap, üç asır boyunca medreselerde okutulan *Hulâşatü'l-hisâb*'ın kısmî tercümelemelerinin yanında Türkçe'ye yapılan ilk ve yegâne tam tercümesidir (Kandilli Rasathânesi Ktp., nr. 127/2, mütercim hattı). 2. *Mûstahzarât fî hisâbi'l-mechûlât*. Müellif cebir ilmiyle alâkalı olan bu Arapça eseri yeni matematiğin kurallarından, eski matematiğin de bazı özelliklerinden (fevâid) hareketle yazdığını belirtir. Kitap, bilhassa eski ve yeni cebirin birlikte ele alınışına örnek teşkil etmesi bakımından ilginç bir çalışmadır (Kandilli Rasathânesi Ktp., nr. 127/5, müellif hattı). 3. *Mü'essisü'l-füyûzât*. Yer ölçümü (misâha) dalında Arapça olarak yazılmış bir mukaddime, iki makale ve bir hâtimeden oluşan eserde üçgen, dörtgen gibi klasik misâha iliminin kapsamına giren geometrik şekillerin alan hesabı örneklerle ele alınır (TSMK, Hazine, nr. 610). 4. *Risâle fî amel-i teczîr*. Karekök hesaplama yöntemiyle ilgili Türkçe küçük bir çalışma olup herhangi bir sayının karekökünü hesaplarken takip edilecek yöntemi açıklar (Kandilli Rasathânesi Ktp., nr. 127/3). 5. *Teshîlü'l-idrâk Terceme-i Tercihü'l-eflâk*. Bahâeddin el-Âmilî'nin, Osmanlı medreselerinde nazarî astronomi alanında ders kitabı olarak okutulan *Teşrihu'l-eflâk* adlı eserinin müellifin 1831'de Şam kadısı iken yaptığı tercüme ve şerhidir. Şerhte dikkati çeken en önemli husus matematik açısından Batlamyus, Brahe ve Copernicus sistemleri arasında bir fark gözetilmemesi, ayrıca güneş merkezli sistemin eskiden beri, özellikle Pisagorcular'dan itibaren bilindiğinin kaydedilip meselenin astronominin teknik bir sorunu olduğunun vurgulanmasıdır. Bu tavır, Mehmed Âtîf'in Batı bilimine ait bir fikri benimsemek için kendi geleneğinde o fikrin benzerini aradığını ve Frenk âlimlerine ait birçok düşüncenin aslında kadîm gelenekte (Yunan ve İslâm) bulunduğunu tesbit etmeye çalıştığını gösterir (Kandilli Rasathânesi Ktp., nr. 127/1, mütercim hattı). 6. *Ta'likât 'alâ Risâle fî zâtî'l-kürsî*.

Müneccimbaşı Mehmed b. Ali Hamîdî'nin astronomi gözlem aletlerinden olan zâtü'l-kürsî konusunda kaleme aldığı risâleye Arapça bir ta'likattır (Kandilli Rasathânesi Ktp., nr. 127/6).

BİBLİYOGRAFYA :

Sicill-i Osmânî, III, 287; *Osmanlı Müellifleri*, III, 288; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 54; Abdülhak Adnan Adivar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (nşr. Aykut Kazancıgil – Sevim Tekeli), İstanbul 1982, s. 213-214; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul 1997, I, 223, 409, 410, 445, 446; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul 1997, II, 588-590; a.m.f. v.dğr., *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, İstanbul 1999, I, 290-293; "Âtîf, Mehmed", *TA*, IV, 139; Salim Aydıöz, "Mehmed Atîf Efendi", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 111.

İHSAN FAZLIOĞLU

MEHMED BEY

(ö. 734/1334)

Aydınoğulları Beyliği'nin kurucusu
ve ilk beyi
(1308-1334)

(bk. AYDINOĞULLARI).

MEHMED BEY, Kanûnî

(1859-1927)

Türk müzikisi bestekârı,
kanun virtüozu.

İstanbul'un Beykoz semtinde doğdu; bu münasebetle Beykozlu Mehmed Bey diye de tanınır; asıl adı Mehmed Sâlih'tir. İlk ve orta öğreniminin ardından alındığı Enderun'da müziğe olan kabiliyetiyle dikkati çekerek bu sahaya yönlendirildi ve müziğe dair temel bilgileri edinmesinden sonra Muzika-i Hümayun'a ayrıldı. Burada kanun hocalığı ve icracılığı ile kollaşası rütbesine kadar yükseldi ve bir süre Enderun İncesaz Heyeti şefliğinde bulundu. II. Meşrutiyet'in ilânından (1908) sonra emekli oldu. Emekliliğinin ardından geçim sıkıntısına düşüşü için Erenköy'deki evini satarak ticaret hayatına atıldı ve Adana'ya yerleşti; fakat neticede iflâs ederek tekrar İstanbul'a döndü. Hayatının bundan sonraki kısmını tasavvuf ve müziğe ilgilenecek geçirdi. 21 Mart 1927 tarihinde Edirnekapı'da bir öğrencisinin evinde vefat etti ve Edirnekapı Mezarlığı'nda Çerkez Hasan'ın arka tarafında defnedildi.

Mehmed Bey, gerek dinî ve din dışı sahalarda yaptığı besteleriyle gerekse virtüozluk seviyesindeki kanun icracılığıyla